

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Kitap İncelemesi
Kabul Tarihi: 26 Ocak 2023

Gönderim Tarihi: 25 Aralık 2022
Yayımlanma Tarihi: 30 Haziran 2023

Atf Künyesi: Yılmaz, İ. (2023). Jale Parla, (2021) *Don Kişot'tan Bugüne Roman*. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 130-134.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1224170>

JALE PARLA, (2021) DON KİŞOT'TAN BUGÜNE ROMAN

(İstanbul: İletişim Yayınları, 389 s., ISBN: 978-975-470-796-0)

İdris YILMAZ*

Yeni Türk Edebiyatı alanındaki çalışmalarıyla öne çıkan Jale Parla'nın kaleme aldığı *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, Cervantes'in *Don Quijote*'sini merkeze alarak roman türünün tarihsel gelişimini inceleyen bir yapıttır. Bu yapıtta *Don Quijote*'nin önemi ve kendisinden sonraki eserler üzerindeki etkisi ele alınır. Bununla beraber Jale Parla'nın bu yapıtında Türk ve dünya edebiyatından tanınmış yazarların romanlarının *Don Quijote* ile benzerlikleri ve edebiyata getirdikleri yenilikler ortaya konur. Edebiyattaki tür kavramının da incelendiği yapıtta, sanatçı türlere bağlı kalmalı mı? sorusuna yanıt aranır. Türün metni anlamlandırmak için yararlı olabileceği vurgulanırken türe tamamen bağlı kalmanın ise sakıncalarına değinilir. Türün sınırları içerisinde mahkûm kalmak ikinci sınıf yapıtlarının ortaya çıkmasına sebep olabilir. Kitapta ele alınan romanlarda okur-yazar ilişkisi, kayıp metinler ve Cervantes'in romanında uyguladığı yeni teknikler, üzerinde durulan diğer önemli hususlardır.

Kitabın ilk baskısı 2000 yılında İletişim Yayınları'ndan çıkmış ve kitap 2021 yılına kadar 16 baskı yapmıştır. Bu kitap, eserin tanıtımını içeren giriş bölümü ve onu izleyen dört bölümden oluşmaktadır. Parla, bu yapıtını ortaya koyarken *Don Quijote*, *Ulysses*, *Karanlığın Yüreği*, *Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu* ve *Tom Jones* romanlarının çevirilerinden yararlanmıştı.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Mardin/Türkiye. E-posta: idrisyilmaz.edb@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7071-1532>.

Giriş bölümünde Parla, ilk olarak *Don Quijote*'nin önemine ve kendisinden sonra yazılan eserlere olan etkisinden söz eder. Bu eserlerden bazılarının: *Budala, Babalar ve Oğullar* ile *Ölü Canlar* olduğunu belirtir. Jale Parla'nın bu bölümde üzerinde durduğu diğer husus ise Dostoyevski'nin *Don Quijote* için söylediği, "İnsan düşüncesinin en son ve en büyük sözü, insanın ifade edebileceği en acı ironi"(s. 11) sözüdür. Parla'ya göre bu tanım, Cervantes'in yarattığı ironi çeşitlenmesinin yoğunluğu ve gücü göz önünde bulundurulduğunda haklı bir tanımlamadır.

Don Quijote ve Yazın Türleri adlı birinci bölüm, altı başlıktan oluşur. *Hayal Edilebilecek En Güzel Kitap!* başlıklı yazıda Jale Parla, *Don Quijote*'nin ön sözünden bahseder. Cervantes'in bu alışılmadık ön sözde okur ile anlaştığını, adeta bir kontrat yaptığını, eseri okuyup okumamakta onu özgür bıraktığını ifade eder. Bu ön sözde okuyucunun bir hiciv okuyacağını ancak bu hicvin daha önce okuduğu hicivlerden oldukça farklı olacağını hissettirir. Jale Parla, her edebî eserin belirli bir türle yazıldığını ifade eder, ona göre eserin türü eseri anlamlandırmak için önemlidir. Ancak her eser, yazılmaya başlandığı an o türden farklı özellikler taşıyabilir, onun dışına çıkabilir. Her eser başlı başına bir türdür. Türün kuralları içinde tutsak olmak, o kuralların dışına çıkmamak için çabalamak ikinci sınıf yapıtlar ortaya çıkmasına neden olabilir. Gerçek başyapıtlar, türün kurallarının sorgulanmasıyla oluşmuştur. Jale Parla, özellikle postmodern eserlerde türler arasındaki geçişin oldukça fazla olduğunu, geçmişten günümüze roman türünün uğradığı evrimin onun varlığını sürdürmekte etkili olduğunu ifade eder. Romanı tür ötesi bir tür olarak değerlendiren Parla, romanın hiçbir türe girmeyeceğini belirtir. Cervantes'in bunu 1605'te yazdığı *Don Quijote*'nin ön sözünde söylemesi şaşırtıcıdır.

Tarihsel Tür Kuramları başlıklı yazıda türlerin ortaya çıkışı tarihsel dönem ve coğrafi bölgelerle ilişkilendirilir. Edebiyatın coğrafi ve iklimsel koşulların ürünü olduğunu belirten görüşlere yer verilir. Her tarihsel dönem ve coğrafi bölgenin kendi anlatı şeklini meydana getirmesi tabiidir. Marksistlerin türlere dair görüşlerinin de verildiği bu bölümde Parla, tarihsel tür kuramlarında, yazın türünün ideoloji ve epistemolojiyle belirlenen bir biçim olarak betimlendiğini ifade eder.

Formalist Tür Kuramları başlıklı yazıda Parla, tarih dışı tür kuramlarıyla en çok kendisinden söz ettirenin Northrop Frye, olduğunu belirtir. Frye, öne sürdüğü kuramla edebiyatı bağımsız bir alan olarak tarif ettiğini iddia ediyordu. 20. yüzyılın başında Yeni Eleştiri ve Rus Biçimciliği, edebiyatın bağımsız bir tür olabilmesi için; tarih, psikoloji, filoloji ve sosyoloji gibi diğer disiplinlerden ayrı tutulması gerektiği düşüncesini kabul etmişlerdir. Onlara göre edebiyat yapıtlarına salt edebi bir yöntemle yaklaşılmalıdır. Parla ise bu yöntem bulunmadan edebiyatın kendi ayakları üzerinde duramayacağını belirtir. Edebiyat eleştirisi konusunda bu görüşler dolaşırken Frye'nin yazdığı *Anatomy of Criticism*'i (Eleştirinin Anatomisi) dikkate değerdir. Bu eserde Frye, anlatılara tarihsel değil, mevsimsel olarak yaklaşır. Edebi türleri ayırtmak için farklı kategoriler yaratır. Bunlar "kahraman" ya da "başkişi" kategorileridir. Mitlerde tanrısal-insanüstü, romanslarda insani-insanüstü, tragedya ve epikte diğer insanlara üstün ama yenilebilir, komedy ve gerçekçi öyküde alelade, ironik ve satirik öyküde ortalama insandan daha aşağılık kahramanlara rastlanır.

Türlerin "komik"leşmesi ya da karnavallaşması başlıklı yazıda Parla'ya göre Orta Çağ'da resmî ideolojinin kullandığı dil ile karnaval dili arasında oldukça büyük farklar bulunmaktaydı. Orta Çağ edebiyatında dinî metinler ile ayin metinlerinde kullanılan dil oldukça kuralcı ve ciddi bir dildi. Bu dil daha çok manevi dünya ile ilgiliydi. Halk dili ise oldukça dünyevi ve din dışıydı. Rabelais, ciddiye alınmayan ve önemsenmeyen karnaval dilini ilk kez ciddi olarak *Gargantua ve Pantagruel* eserinde kullanmıştır. Manevi değerlerin komikleştirilerek maddi kazanımlara indirgenmesini ise *Don Quijote* ile Sancho Panza'nın maceralarında görebiliriz. Bunların yanı sıra Cervantes *Don Quijote* ile birçok eserin parodisini yapar. Bunların başlıcaları ise romanslardır. Şövalye romanslarının yanında pastoral romansların da eleştirisine sıklıkla bu eserde rastlanır.

Kıskanç ve geveze türler başlıklı yazıda Jale Parla, Cervantes'in tür ironizasyonunu nasıl yaptığını açıklar. Cervantes bunu, bir anlatı türünden diğerine atlayarak birbiriyle ilişkilendirilemez anlatıları birlikte verip onları yarıştırarak yapar. Ona göre *Don Quijote* henüz tam olarak bir roman sayılmasa bile romanın öncüsü ve yol açıcısıdır. Bu roman dilin düş gücünün ifade arzusunu yadsımasa da bir dilin ya da bir türün tek başına yaşamın renklerini ve çeşitliliğini yakalamasının mümkün olmadığını göstermektedir. Parla'nın

bu bölümde açıkladığı diğer bir husus ise Cervantes'in bu eseri yazmadaki amacıdır. Ona göre bu amaç, şövalye romanslarını yok etmektir. Cervantes'in *Don Quijote* ile bunu başardığı söylenebilir. Ancak onun bu türü yok etmesi melez bir tür olan romanı ortaya çıkarmıştır.

Don Kişot gene seferde, bu kez İstanbul'da: Çengi başlıklı yazıda Jale Parla, Tanzimat Dönemi'nin yitik metinleri üzerinde kısaca durduktan sonra bu metinlerdeki eksikliğin nedenini Tanzimat Dönemi edebiyatının romana geç kalmasıyla ilişkilendirir. Parla'nın bu yazıda üzerinde durduğu diğer önemli husus ise Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerindeki yenilik ile Laurence Sterne, Dideron ve Cervantes'in eserleri arasındaki benzerliktir. Parla'ya göre Ahmet Mithat Efendi her ne kadar roman sanatını ciddiyetle uygulamamış olsa da yapıtlarındaki dil ve söylem çeşitliliği ile romana kattığı yenilikler sebebiyle Türk edebiyatında romanın kurucuları arasında sayılmalıdır. Parla, söz konusu yenilikleri Ahmet Mithat Efendi'nin, *Karı Koca Masalı* üzerinde açıklar. Ahmet Mithat Efendi *Karı Koca Masalı*'nda hiç anlatmadığı bir masalın kitabını yazar. Kitap boyunca okurla diyalog kurar ve masalı anlatmaz. Kitap böylece sona erer. Parla, Ahmet Mithat Efendi'yi Cervantes'e benzetir. Onun *Çengi*'si *Don Quijote*'nin uyarlamasıdır. Cervantes nasıl ki şövalye romanlarının parodisini yapmışsa Ahmet Mithat Efendi de gerçeklikten uzak geleneksel edebiyatın parodisini yapar.

Yazarlar ve Okurlar adlı ikinci bölüm beş yazıdan oluşmaktadır. *Kayıp Metinler* başlığı altında Parla, *Don Quijote*'nin anlatımında bilinçli olarak yaratılan boşluklar ve bu kayıp metinlerin bulunuşu üzerinde durur. Bunun yanı sıra Parla, *Don Quijote*'nin anlatıcıları üzerine ayrıntılı bir inceleme yapar.

Okurla Atışma: Tristram Shandy başlıklı yazıda Parla, 18 ve 19. yüzyılda roman okuyucusunun profilindeki değişimi, bununla beraber romandaki yenileşmeyi açıklar. Parla bu yüzyıllarda roman okuyucusunun profilinin oldukça genişlediğini, bu dönemde okurun sadece seçkin erkeklerden oluşmadığını ifade eder. Artık orta sınıfın kadınları ile yüksek sesle okunan romanları dinleyen ev çalışanları da birer roman okuyucusudur. Yazar eskisi kadar okuru tanımaz ancak bunun için uğraş verir. Parla'nın bu yazıda üzerinde durduğu bir diğer konu ise Laurence Sterne'ün *Tristram Shandy*'de anlatıma okuyucuyu katmasıdır.

Öyküler hep gebedir: Kadercı Jacques ile Efendisi başlıklı yazıda Jale Parla, öykünün öyküyü doğurduğunu ve öykünün ancak bu şekilde ilerlediğini ifade eder. *Don Quijote*, *Tristram Shandy*'de de olduğu gibi *Jacques le fataliste*'te de öykünün öyküyü doğurduğunu belirtir. Çünkü her öykü soru sordurur. Yazar bu soruları cevaplandırarak ilerler ve yanıtlanan her soru yeni bir öyküyü doğurur. Böylece bir öykünün anlaşılması için yeni bir öyküye gereksinim duyulur. Bu da romanın parçalanmasını zorunlu kılar. Romanın, bütünsel anlatıların egemenliğini kırdığı ve kırmaya devam ederek var olabilmiş bir anlatı olduğu söylenebilir.

Yüzyıllardır yoldalar: Karanlığın Yüreği, Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu başlıklı yazıda Jale Parla'ya göre 19. yüzyıldaki okur kimliği ile 18. yüzyıldaki okur kimliği arasındaki fark sebebiyle 19. yüzyıldaki roman anlatısı, yazar sesi açısından 18. yüzyıldaki romandan çok farklıdır. 19. yüzyıl romanında ithaf yerini ön söze bırakır. Bununla beraber anlatının içinde tartışılan yazma sorunları ön sözlerde konuşulur. 19. yüzyılın anlatıcısı, okurla sohbet eden, anlatısını onun sorularıyla bölen, kendi otoritesini yok eden anlatıcı değildir. Bu yüzyılın anlatıcısı her şeyi planlamış ve kesintilere izin vermeyen bir sestir. Bu yüzyılın romanında anlatıcının okura doğrudan seslenmesinin yerini "bakış açısı" almıştır. Yazar anlatımda neyi kurgularsa kurgulasın okuyucusunun önceden okuduğu eserler, bilgi birikimi, geçmişi, kültürü hatta kitabı okurken içerisinde olduğu ruh hali metni anlamlandırmada etkilidir. Yine de yazarın metni anlamlandırmada tamamen işlevsiz olduğunu söylemek doğru olmayacaktır.

Takib-i macera-i metindir şiir: Tutunamayanlar başlıklı yazıda Jale Parla, *Tutunamayanlar*'ın okurun metinselleştirilmesi yönüyle önemini vurgular. Parla, *Tutunamayanlar*'ın tıpkı *Don Quijote*'de olduğu gibi daha metnin başında çok sesli anlatımla yazarlık gücünün kırıldığını belirtir. Parla, bu eseri metaforik bir yaklaşımla okumanın yanlış olduğunu söyler. Çünkü bu eserin ironisi "metaforların da tutunamaması üzerine kurulu bir ironidir" (s. 211).

Anlatı ve Zaman: Saatin Tiktakları, Romanın Taktikleri adlı üçüncü bölümde dört yazı bulunmaktadır. *Anlıklaşırmalar* başlıklı yazıda Parla, zaman ve kurgu ilişkisini açıklar. Parla'ya göre anlatı ile zaman birbirinden ayrı değildir. Parla, yazarın okuyucu ile arasına giren asıl mesafenin zaman olduğunu

bildiği için anlıklaştırma yöntemini kullandığını söyler. Bu yöntemle yazar metni ölümsüzleştirmeyi amaçlar. Anlıklaştırma, “okurun zamanıyla yazarın zamanının geçen zamana meydan okuyarak buluştuğu ve yazarın ölümsüzlük düşünün gerçeğe dönüştüğü andır” (s. 235). Parla’ya göre anlatı zamanı tümüyle anlatıcının kontrolindedir, onun zamanı saatin gösterdiği zamandan tamamen farklıdır. Romanın yazarı için zamanlama yetkesinin en cazip olanağı anlıklaştırmadır. Kurgunun yaşamdaki gibi olması için öykünün çok fazla yaşama benzetilmesi doğru değildir. Çünkü yaşamın kurgusu da mükemmel değildir. Sanatın yaşamı mükemmelmiş gibi göstermesi hatadır.

Başlangıçlar/Sonlar: Büyük Umutlar, Ulysses, Silgiler başlıklı yazıda Jale Parla, dinî kitaplarla epik anlatıların bütünleştirici tarih anlayışıyla yazıldığını ifade eder. Burada kullanılan tarih *kronos* sözcüğüyle ifade edilebilir. Kronos ile anlatılmak istenen başı ve sonu olan tarihtir. Baş yaratılışken son ise kıyamettir. Yaşanılan zamanın manası başta ve sonda gizlidir. Kronos saatin tiktakları ile insanlar tarafından birleştirilmiştir. Romanın diğer türlerden ayrılmasının bir göstergesi de zaman kavramıdır. Diğer türlerde kullanılan zaman kronos iken romanda zaman *kairos* kavramına göre belirlenir. Kairos, kriz demektir. Romanı var eden krizlerdir. Bunlar; kazalar, rastlantılar, olası sonlardır. Kairos belirsizlik, rastlantı ve krizdir ancak tüm bunlara rağmen seçim yapma özgürlüğüdür.

Taksim kabul etmiş zamanın aynısı roman: Mahur Beste başlıklı yazıda Ahmet Hamdi Tanpınar’ın roman ve zaman hakkındaki görüşleri üzerinde durulur. Ona göre varoluş, cisimsiz zamanın cisimleşmesidir. Bu yönüyle onda zaman tek başına büyük bir öneme sahiptir. Parla, Ahmet Hamdi Tanpınar’da zamanın iticiliğini ölümün cazip iticiliğine benzetir. Tanpınar’ın eserlerindeki parçalanmış zamanın belirtilerinin hem bir çekiciliği hem de bir iticiliği vardır.

Kaygan zaman parçalarında kriz anlatıları: Dar Zamanlar başlıklı bölümün son yazısında Adalet Ağaoğlu’nun romanları üzerinde durulur. Adalet Ağaoğlu, romanlarında zamanın akışında insanın varoluşunu anlatır. *Dar Zamanlar* üçlemesinde bunu açıkça görürüz. İntihar düşüncesinin egemen olduğu an kriz anıdır. Ağaoğlu, bu üçlemede ölümle yaşam arasındaki hesaplaşmayı anlatır. Bu romanlardaki zamanın çok katmanlı yapısı dikkat çeker.

Mimesis adlı dördüncü bölüm üç yazıdan oluşur. *Kelime şeyi resmetmeye borçlu ise...* başlıklı yazıda Jale Parla, Yunancadaki *mimesis* sözcüğünün anlamının Türkçede “temsil” olması gerektiğini söyler. Çünkü temsil hem misal fikrini hem de resimlendirme fikrini içerir. Cervantes’e göre, mimesis hayatın taklidi değildir ve sanatın taklidi değildir. O ikisi arasında bir konumdadır. Birçok kuramcı mimesisten söz eder, ancak hepsinin ortak bir noktası vardır. Onlara göre bilinen metinlerden başka gizli veya kayıp metinler de vardır. Anlatıda asıl önemli olan bu kayıp metinlerdir. Özellikle 20. yüzyıl eleştirisinde yazılandan çok yazılmayan, bilinenden çok bilinmeyen önem kazanır. Bu şekilde okuma yapmayan tek eleştiri kuramı Yeni Eleştiri’dir. O daha çok metnin bütünü üzerinde durarak metni organik bir bütün olarak değerlendirir.

Yesem örgütü beş defa bir demet yasemenle: Gece Dersleri başlıklı yazıda Parla, Türk romanında temsile yönelişin en önemli eserlerinden biri olarak gördüğü Latife Tekin’in *Gece Dersleri* adlı romanından yola çıkarak bütünle parça ilişkisini açıklar. Edebiyatta romantizmle beraber bütünün yerini parçaya bırakmaya başladığını ifade eden Parla, sadece yaşamın değil, kişinin de parçalanmışlığının sanata yansıdığını belirtir. Parla, *Gece Dersleri*’ni merkeze alarak sanattaki parçalanmışlığı irdeler.

Az daha o anda resmim çizilecekti! : Benim Adım Kırmızı başlıklı son yazıda Parla, resim ve yazıyla temsil arasındaki farkı Benim Adım Kırmızı örneği üzerinden irdeler. Parla’ya göre Orhan Pamuk bu romanında resmi ve nakış bir temsil metaforu olarak kullanır. Romanın sunduğu sanat tartışmaları bunun çevresinde şekillenir. Benim Adım Kırmızı’nın temsil kavramında her ne kadar bir bütünlük arzulansa da bu sağlanamaz. Romanda Pamuk, kendisini Doğu ve Batı’nın sentezcisi olarak görür. Parla’ya göre “*Benim Adım Kırmızı*, her tür parçalanmanın bütünlüğe kavuşma arzusunun anlatısı olarak da okunabilir. Ama o bütünlüğün simgesi ölümün ya da körlüğün karanlığıdır” (s. 357). Parla, Don Quijote’nin ön sözünün incelemesiyle başladığı ve Don Quijote’yi merkeze alarak diğer önemli eserlerle sürdürdüğü yapıtını Benim Adım kırmızı ile sonlandırır.

Jale Parla'nın yapıtı, romanın gelişimi ve *Don Quijote*'nin değerinin ortaya konulması bakımından önemlidir. Parla bu yapıtında Türk ve dünya edebiyatlarındaki tanınmış eserlerin üzerindeki *Don Quijote* etkisini göstererek onun önemini korumaya devam ettiği ve kendisinden sonraki eserler üzerinde oldukça büyük bir etkiye sahip olduğunu ileri sürmüştür. Parla bu yapıtıyla *Don Quijote*'nin değerini bir kez daha kanıtladığı gibi roman yazarları ve araştırmacılara yeni ufuklar açmıştır.